

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „ИСТОРИЯ НА ФИЛОСОФИЯТА“

АВТОРЕФЕРАТ

за присъждане на образователна и научна степен „доктор” по
професионално направление 2.3. Философия (История на философията.

Съвременна философия)

ИСТИНА И ЕКЗИСТЕНЦИЯ. КЪСНИЯТ ХАЙДЕГЕР И ВЪПРОСЪТ ЗА ПРЕОДОЛЯВАНЕТО НА МЕТАФИЗИКАТА

Алекс Кристианова Костова

Научен ръководител: проф. д.ф.н. Александър Кънев

София, 2020 г.

Дисертационният труд е в обем от 242 стандартни страници. Състои се от увод, три части, осем глави с параграфи, заключение, библиография. Библиографията съдържа 238 заглавия на български, немски, английски, френски, италиански и санскрит. Дисертационният труд е обсъден и одобрен за насочване към защита от катедра „История на философията“ към Философски факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ на 23.11.2020.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на .... от ... ч. в... на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ пред научно жури в състав:

Проф. д-р Димитър Ангелов Денков, СУ „Св. Климент Охридски“, Философски факултет – председател;

Проф. д.ф.н. Александър Методиев Кънев, СУ „Св. Климент Охридски“, Философски факултет;

Проф. д.ф.н. Валентин Апостолов Канавров, ЮЗУ "Неофит Рилски", Философски факултет;

Проф. д-р Христо Петков Тодоров, Нов Български Университет, департамент Философия и социология;

доц. д-р Ивайло Георгиев Димитров, Българска Академия на Науките, ИИОЗ.

СЪДЪРЖАНИЕ

на дисертационния труд

Увод. Въпросът за преодоляването на метафизиката при късния Хайдегер....6

1. Актуалност и значимост на въпроса в контекста на тенденциите за реабилитация на метафизиката в съвременната (континентална) философия.....6
2. Що е метафизика? Към дефиниране на ролята ѝ за западните философия и култура и основанията за нейното преодоляване.....9
3. Късният Хайдегер и въпросът за преодоляването на метафизиката.....12
4. Структура и методология на историко-философското изследване. Основни тенденции на интерпретация на изследванията върху Хайдегер.....16

Първа част. Въпросът за метафизиката при ранния Хайдегер. Новият проект за философията като наука за битието и следствията му за метафизиката в *Битие и време* и *Кант и проблемът за метафизиката*.....27

Първа глава. Ролята на проекта *Битие и време* за разделението между онтология и метафизика през XX в. 27

1. Онтологическата разлика и въпросът за битието като (не)реален предикат.....30
2. Битие-в-света: реконцептуализиране на времето и пространството като априорни условия на разбирането.....37
3. Истина и екзистенция.....45
4. От *Zeitlichkeit* към *Temporalität*: импликации на четирите тези относно изначалната времевост.....51
5. „Трите открития“ на феноменологията в контекста на *Битие и време*.....57

Втора глава. *Кант и проблемът за метафизиката*: от реформиране към преодоляване на метафизиката.....63

1. Щрихи към въпроса за (дис)континуитета между ранния и късния Хайдегер.....63

2. От онтологичен идеализъм към динамичен реляционизъм.....68
3. Крайната метафизика на Dasein.....73

Втора част. Късният Хайдегер и въпросът за метафизиката като същност на философията и културно-историческото ѝ значение.....77

Трета глава. Динамичният реляционизъм на исторично-априорното (съ)битие.....77

1. Две основни положения на концепцията за истината като динамична релация между скриване и разкриване.....77
2. (Съ)битието: динамизъм и реляционизъм на битието като такова.....81
3. Идентичност и (онтологическа) разлика.....91
4. Защо преодоляване, а не опровергаване на метафизиката?.....98
5. Онтотеология или онтофундационализъм?.....101

Четвърта глава. (Анти)репрезентационизмът и неметафизичните основания на екзистенцията.....104

1. Битийно-историческото мислене и основанията на (анти)репрезентационизма.....104
2. Езиково съграждане на дома на битието.....111
3. ~~Das Sein~~: четворицата и динамичната феноменалност на вещта.....116
4. Denken и Dichten: мисленето и творбата като място на (съ)битието на истината.....120

Пета глава. Събитийната същност на истината и критиката на фундационализма 124

1. Модуси на частичното явяване на съществуващото: Richtigkeit, Entdecktheit, Unverborgenheit/Wahrheit, Lichtung.....124
2. Φύσις κρύπτεσθαι φιλεῖ: биващи и не-биващи аспекти на реалността.....128
3. Феноменология на скритото.....131

4. Кун, Хайдегер и въпросът за несъизмеримостта.....139

Шеста глава. Хайдегер и убогото време: въпросът за същността на техниката.....144

1. Хайдегер и убогото време.....144

2. Въпросът за същността на техниката в битийноисторическа перспектива.....152

3. Освобождението: отвъд пасивността и активността.....161

4. Медитативното мислене и Изтокът: възможна ли е локалистка етика?.....166

Трета част. Късният Хайдегер и въпросът за реабилитацията на метафизиката в съвременността.....170

Седма глава. Късният Хайдегер и перспективите пред новия реализъм.....170

1. Нови реалистки философии: аспекти на плуралистката операция.....171

2. Онтологията на смисловите полета на Габриел.....177

3. Късният Хайдегер и перспективите за хомогенен синтез на реализъм и плурализъм в онтологията и епистемологията.....184

Осма глава. Истина и несъизмеримост: късният Хайдегер и джайнистката концепция за динамичната структура на реалността.....188

1. Основания за съизмерването на двете концепции.....189

2. Джайнистката перспектива към проблема за частичното явяване (anekāntavāda).....195

3. Pūrgva/Paścīma: импликации на идеята за частичното разкриване.....203

Заклучение. Възможна ли е метафизика без онтология? Проблематични аспекти на Хайдегеровата визия.....207

Библиография.....210

Увод. Въпросът за преодоляването на метафизиката при късния Хайдегер

1. Актуалност и значимост на въпроса в контекста на тенденциите за реабилитация на метафизиката в съвременната (континентална) философия

След повече от двеста години на критики срещу метафизиката, съвременната философия претърпява метафизически обрат. Това е особено очевидно в така наречената¹ аналитична традиция. Сол Крипке и Дейвид Люис реабилитират метафизическото теоретизиране и днес метафизиката се счита за едно от най-важните полета на философско изследване. Подобен обрат се разгръща и в рамките на така наречената континентална традиция. Жил Делёз и Ален Бадю откриват пътя за пост-критически онтологически дискурси. Решаваща задача на съвременната философия е да успее да съхрани прозренията на критическата традиция във философията, като същевременно преоцени онези от нейните развития, отвеждащи към дълбокия теоретичен песимизъм на фигури като късния Витгенщайн и късния Хайдегер. Един от начините да бъде постигнато това е да бъдат развити нови концепции за екзистенцията, познанието и смисъла. Днес сме свидетели на разработването на такива². Те адресират мащабни проблеми, чието решение на свой ред не може да се отдели от необходимостта от ангажиране с традицията на критика на метафизиката от последните столетия: необходимо е не просто да се реконструират и анализират основанията за разглеждането на

---

¹ С този израз се изтъква анахроничността на разделението между континентална и аналитична философия и неговата все по-осезаема несъстоятелност за съвременните философски дискурси. Донякъде иронично, но макар Хайдегер да е централна фигура за експлицитната поява на това разделение, днес прозренията на неговата философия играят роля за формирането на стъпките към неговото заличаване. Философски проекти за такова заличаване са, например, тези на Маркус Габриел, Крис Макданиъл и Пол Ливингстън, за които ще стане дума по-нататък в изложението.

² Тук имам предвид проектите за плуралистки онтологии, които биват изградени в – континенталната и аналитичната – философия днес.

метафизиката като изчерпана и нуждаеща се от преодоляване, но и да се преразгледат те в светлината на тенденциите за реабилитация на метафизиката в съвременната (континентална) философия. Едва след разглеждането им би могло да се говори за перспективите пред новите теоретични проекти.

2. Що е метафизика? Към дефиниране на ролята ѝ за западните философия и култура и основанията за нейното преодоляване

Тук се извежда динамичната взаимоотношеност на основните тенденции на критика на догматичната метафизика в посткантианската философия, което демонстрира контурите на обхвата на поставения въпрос за преодоляването на метафизиката. Първо се очертава хоризонтът, в който се зараждат и добиват плътност тези тенденции, а именно контекстът на XVI и XVII век, когато на преден план излиза проблемът за способността на философията да постига обективни истини за самата реалност. Така сърцевината на критическата операция по трансцендирането на метафизиката се разкрива в перспективата на четири основни тенденции на критическата философия, които в голяма степен задават формата на критиките на метафизиката в модерността и постмодерността, и които служат като основа, върху която се изгражда настоящото изследване: (1) критиката на субстанциалната онтология за сметка на динамичния релационизъм, възгледът, че отношенията и събитията са конститутивни за реалността, който се домогва до господство както във философията, така и извън нея; (2) критиката на разнообразните форми на репрезентационизъм, догматизъм и традиционен реализъм, които са присъщи за субстанциалната онтология; (3) отхвърлянето на фундаменталистките концепции за истината; (4) обвързването на традиционния реализъм с догматизъм и охарактеризирането му като условие за възможността на възхода на инструменталната рационалност и тоталитарното мислене. Така определените посоки, в които се разгръща аргументацията на наследниците на критическата традиция, очертава контурите на това, което тук имаме предвид, когато говорим за преодоляване на метафизиката.

3. Късният Хайдегер и въпросът за преодоляването на метафизиката

От централна значимост за изследването на успешността на опита на Хайдегер за превъзможване на метафизиката е определянето на степента на континуитет и дисконтинуитет с операцията на критическата философия въз основа на критериите, намиращи изражение в изброените четири тенденции. Философията на Хайдегер, но най-вече неговата късна концепция за истината като динамична игра на скриване и разкриване, значително допринася към тяхното развитие: (1) по отношение на първата от тенденциите, Хайдегер разкрива как философията на субекта, включително трансценденталната философия, продължава да разчита на имплицитни субстанциално-онтологични предпоставки; (2) споделяйки антиреалистката нагласа на критическата философия, Хайдегер обвързва онтологическия реализъм с догматизъм: категориите, с които разбираме биващото, не бива да се объркват със свойствата на тези биващи; (3) заради събитийното измерение на истината, нескритостта на биващото никога не е пълна, а само частична; тъкмо това осигурява ключа за продуктивен диалог между мисленето на Хайдегер и съвременните онтологически течения; (4) Хайдегер използва концепцията си за историята на битието едновременно да обясни и да се противопостави на възхода на пресмятащото мислене в съвременния свят. Това, което обединява тези тенденции и прави критиката на метафизиката на присъствието на Хайдегер вътрешно свързана, хомогенна и кохерентна, представлява именно неговата визия за преодоляване на метафизиката като същност на философията в съвременната континентална традиция. Това ни позволява да очертаем както силните страни на концепцията на Хайдегер, така и нейните слабости, в чийто характер си струва да се вникне, доколкото не е очевидно, че съвременните философски концепции са успели веднъж завинаги да се освободят от техния захват.

4. Структура и начини на разглеждане на въпроса: методи на историко-философското изследване, основни източници, изследванията по темата в България

Казаното по-горе пояснява обекта на настоящето изследване, а именно, критиката на метафизиката на късния Хайдегер. Негова предметна област е как последната се разгръща на основата на визията му за отношението между истина и екзистенция. Централна за тази работа е целта да се дискутира въпросът за успешността на преодоляването на метафизиката у късния Хайдегер. Границите на тази цел се установяват в следните задачи: (1) да разкрие основните теоретични ходове на радикалната критика на метафизиката на късния Хайдегер, (2) да изведат сходствата и моментите на разрыв с критическата традиция, (3) да представи релевантните за подновения интерес към метафизиката моменти от тази концепция. Към тях се подхожда с методологическия инструментариум на херменевтичния и концептуалния анализ. Това служи да защити тезата, че както силните, така и слабите страни на критиката на метафизиката на късния Хайдегер, са тясно обвързани с концепцията му за истината като динамична игра на скриване и разкриване. Тази теза не е била задълбочено изследвана в литературата върху Хайдегер. Тук нейното място бива ситуирано като основните тенденции на интерпретация в тази литература биват систематизирани според начина, по който разглеждат отношението на приемственост и разрыв между философията на Хайдегер и критическата традиция.

Въпросът за интерпретация на философията на късния Хайдегер започва с дискусия на общото състояние на литературата върху Хайдегер, като се очертават възможни причини за сравнително малкото внимание, посветено на значимата и цялостна късна критика на метафизиката. След това се очертават основните тенденции на интерпретация на работите на късния Хайдегер и биват обсъдени тезите на водещите изследователи в техните рамки: това са изолационистката; тенденцията на интерпретация на късния Хайдегер, ангажирана с това да аргументира отдалечеността на неговата философия от метафизическата и

епистемологическа традиция; и респективно, тенденцията на акцентирание върху приемствеността му с критическата традиция.

Дискутирани са и някои ключови за съвременната философия опити за адаптирането на философията, ранна и (особено) късна, на Хайдегер към разработването на различни форми на плуралистка онтология, в континенталната, но и аналитичната традиция. Те не се разглеждат като „вторична литература“, а като продължаващи усилията му по преодоляване на субстанциалната онтология; макар на пръв поглед те представят съвместими една с друга концепции, в действителност тези подходи имат дълбоко разминаващи се основания и импликации за бъдещето на плуралистката философия.

Накрая е щрихирана рецепцията на философията на Хайдегер в българската литература във важните монографии на Димитър Денков, Валентин Канавров и Александър Кънев, както и преводите на български на някои от ключовите текстове на Хайдегер.

Първа част. Въпросът за метафизиката при ранния Хайдегер. Новият проект за философията като наука за битието и следствията му за метафизиката в *Битие и време* и Кант и проблемът за метафизиката

Първа глава. Ролята на проекта *Битие и време* за разделението между онтология и метафизика през XX в.

Изследването на проблема за метафизиката започва с извеждането наяве на ключовите аспекти на критика на традиционните форми на философстване на Хайдегер от ранния му период, които продължават да оказват влияние над последващото изграждане на късната му позиция. Причината за това е, че, макар не само въпросът за връзката между фундаменталната онтология и метафизиката да не е експлицитно поставен в *Битие и време*, но и отношението на ранния Хайдегер към последната да е амбивалентно поне до завършването на написването на

книгата, ролята, която *Битие и време* изиграва за преосмислянето на ценността на метафизиката като теоретична дисциплина през XX век, трудно може да бъде надценена, прокарвайки устойчиви тенденции на философстване, играещи роля за централни дебати днес. Хвърля се и светлина върху донякъде подвеждащото впечатление за последователно съгъстяване на критичните нагласи спрямо традиционното философстване от страна на Хайдегер през 20-те години.

1. Онтологическата разлика и въпросът за битието като (не)реален предикат

Битие и време представлява изследване на въпроса за битието в западната философска традиция, което, пренесено в метафилософски контекст, трябва да направи видими произхода, условията за възможността и перспективите пред традиционната метафизика. Хайдегер разкрива последните като разработва импликациите на идеята, че битието не е биващо. Тук биват открити онези аспекти в онтологическата разлика, които я правят революционна по своя характер и благодарение на които придобива своето метафилософско значение. Те касаят две фундаментални положения, без които разликата не просто не би могла да се оцени в своята оригиналност, но и би се заличила. Първият е, че битието не е биващо, а вторият, че битието е винаги битие на биващо. Макар да са взаимосвързани и логично могат да се сведат един до друг, тук те се анализират като различни, тъй като изразяват респективно отделеността и зависимостта на елементите в онтологическата разлика, а с това и съставляват сърцевината на нейния континуитет и, респективно, дисконтинуитет, по отношение на централната за критическата традиция Кантова теза, че битието не е реален предикат. Тук последователно се разглеждат техните следствия за критиката на субстанциалната онтология, както и вплетения в тях, развиващ се в цялата *Битие и време*, дебат за (анти)репрезентационизма. Очертава се и ролята на онтологичната разлика за демаркацията на предмета на философията от този на специалните науки.

2. Битие-в-света: реконцептуализиране на времето и пространството като априорни условия на откриването на съществуващото

Появата на различни дуализми, като тези между трансцендентално и емпирично, реалност и явление, ментално и физично и т. н., е следствие от това, че философията застива в опити за разрешаването на един по същество нерешим проблем, този за трансцендирането от иманентността на съзнанието към трансцендентността на действителността. Антикартезианската операция, разработена от ранния Хайдегер, с която той успява да разкрие проблематичността на този въпрос, е формулираната в първа част от *Битие и време* идея, че Dasein е битие-в-света. Отхвърляйки необходимостта от поставянето на въпроса за природата на актовете на съзнанието при анализа на априорността на сферата на взаимообвързаността между човек и битие, структурата битие-в-света реконцептуализира самото понятие за субективност, а заедно с него и ролята на пространствеността и времевоствта като априорна основа на разкриването на биващото и отнасянето към него.

Така тук последователно биват изяснени битийната конституция на Dasein и преинтерпретирането на субективността на основата на битие-в-света като опора за охарактеризирането на онези структури, които са условие за възможността на екстатичния характер на екзистенцията. След това се преминава към дискусия на пространствеността и времевоствта на аналитиката, имащи за цел да разкрият света като битийно основан в референциална холистична структура, тоталността на всяка значимост (Bewandtnisganzheit). Що се отнася до пространствеността, анализът на света е равнозначен на анализ на комплицираната мрежа на отнасянията към средствата, които разкриват своите онтологически статут, граници и същност в рамките на особена релационност, която обаче не е при-съща на самото съществуващо, а е зависима от отнасянията към него. Тази релационност не е израз на субективизъм; обратното, холисткият релационизъм на средствата е априорен спрямо дискретно явяващото се съществуващо. Затова, екзистенциалната разположеност на съществуващото разкрива първичната пространственост като необходимо условие за манифестирането на съществуващото, благодарение на

което манифестиране светът светува чрез вътрешнодинамична мрежа от релации. Тъкмо затова, проблемът за „външния свят“ не реферира към нищо. От своя страна, времевостта като априорно условие за откритостта на биващото като такова има особен онтологически примат, но не в смисъла на Кант, нито дори на Бергсон: доколкото отнасянето към средствата в екзистенциалното пространство е възможно на основата на грижата, а изначалният (битийният) смисъл на грижата е времевостта, то и последната не свежда до себе си пространствеността, но има онтологичен примат спрямо нея.

3. Истина и екзистенция

Концепцията за битие-в-света позволява да се постави проблемът за кореспондентната истина като формализиране на вътрешната обвързаност между истина и екзистенция до субект-обектна релация. Тяхната дълбинна взаимоотнообвързаност обаче е „място“ на разкриването на смисъла на битието, затова проясняването ѝ по същество представлява проясняване на условията за възможността на това разкриване, а то, на свой ред, легитимира или дискредитира претенцията фундаменталната онтология да е именно „фундираща“ по отношение на останалите онтологии. В този смисъл цялата архитектоника на *Битие и време* е структурирана около въпроса за вътрешната обвързаност между битие и истина. Тук са разгледани необходимостта и възможността на фундаментално-онтологично уплътняване на истината най-вече на основата на §44 параграф и критиките на репрезентационизма, основаващи се на операцията на структурите на Dasein като същностна разкритост – разположението, разбирането и речта – ход, който едновременно стабилизира своеобразния онтологичен идеализъм на ранния Хайдегер, но и очертава контурите на впоследствие проблематизиращата идеализма концепция за динамичното прояснение.

С това се очертават както пагубните за *Битие и време* импликации, така и конструктивните за късното мислене на Хайдегер прозрения: първо, екстатично-темпорално определените отнасяния на Dasein о-пределят неговия свят; второ, предразбирането на съществуващото е първично спрямо разликата между

истинното и неистинно отнасяне към него, което имплицира съществуването на определени в себе си, идеални и реални същности. С това обаче Хайдегер очертава централна за късната си философия идея: доколкото има свой хоризонт, истината е винаги крайна. Идеята за пълно откриване, а с това и за пълна истина, е буквално лишена от смисъл (Sinn). Това е основната характеристика на онова, което Хайдегер нарича „истината на екзистенцията“, или изначалната времевост като смисъл на битието на Dasein.

4. От *Zeitlichkeit* към *Temporalität*: импликации на четирите тези относно изначалната времевост

Тук бива дискутиран втори раздел на *Битие и време*, доколкото разкриването на основите на метафизиката в историята на философията се основава на експлициране на вплетеността на битие и време, с оглед на която изкрystalлизират философските заблуждения относно присъствието. Пресечна точка на тази вплетеност е Dasein, в основата на чиято битийна конституция заляга изначалната времевост. Тази основа бива тематизирана в перспективата на по-изначално повторение на анализа на феномена битие-в-света от първи раздел, което отвежда към изначалното единство на неговата битийна конституция. С други думи, във втори раздел се трябва да се осъществи преход от времевостта на Dasein (*Zeitlichkeit des Daseins*) към разкриване на хоризонталната времевост на битието (*Temporalität des Seins*). Хайдегер анализира изначалната времевост в дискусия, която кулминира със синтезирането на ключови взаимозависими положения, изразяващи същностните ѝ характеристики: изначалното овременяване на времевостта, екстатичността, овременяването откъм бъдещето и крайността. Тук се щрихират техните специфики, като с това се прояснява своеобразният онтологически идеализъм на ранния Хайдегер.

5. „Трите открития“ на феноменологията в контекста на *Битие и време*

Хайдегер открива в дотрансценденталната феноменология на Хусерл възможност за критика на дотогавашната философска традиция и за окончателно обосноваване на научния статут на философията благодарение на разработването на онтологическите импликации на „трите фундаментални открития“ на Хусерл от шеста част на *Логически изследвания*: (1) интенционалността, (2) категориалният наглед и (3) същността на априорното познание. Тук е шрихирана тяхната роля и своеобразното им радикализиране в *Битие и време*, която споделя Хусерловото убеждение, че феноменологията, практикувана „правилно“, би могла да изведе философията до сигурния път на науката.

Втора глава. Кант и проблемът за метафизиката: от реформиране към преодоляване на метафизиката

В *Кант и проблемът за метафизиката* изкрystalлизират устойчивите за късното мислене на Хайдегер тенденции, които от този момент насетне търпят периодично рафиниране и задълбочаване. *Kantbuch* е кулминационно проявление на немаловажните промени, които се случват в периода между 1927 г. – 1930 г., когато въпросът за (дис)континуитета между фундаменталната онтология и метафизиката започва да добива все по-голяма значимост. Опитите за осмислянето на този (дис)континуитет очертават особеностите на така наречения „метафизически период“ в мисленето на Хайдегер и осите, около които постепенно се разгръща критиката му на метафизиката след 30-те. Затова разбирането на промените от края на 20-те е равнозначно на разбиране на генезиса, основанията и динамиката на проблемите, които задават посоките на трансформация на късните виждания на Хайдегер.

1. Щрихи към въпроса за (дис)континуитета между ранния и късния

Хайдегер

Този параграф разграничава и дискутира „обратът“ (Kehre) като понятие, посредством което крайността се обвързва с прояснението, и промяната в мисленето му (die Wendung im Denken) от десетилетието на 30-те. Най-общо биват очертани линиите на континуитет и дисконтинуитет между ранните, средни и късни възгледи на Хайдегер. Континуитетът между тях е удържан най-вече от перспективата на проясняването на априорните и темпорални условия на разкриването на реалността, а дисконтинуитетът, от тази на (1) движението от аналитиката на Dasein към въпроса за истината на битието и радикализирането на антихуманистките критики на субективизма, и (2) възгледът за историчността на битието, интегрираща се и в мисленето. Следващите два параграфа дискутират зараждането на тези два момента на дисконтинуитет така, както изкрystalлизират в *Кант и проблемът за метафизиката*.

2. От трансцендентален идеализъм към динамичен релационизъм

Параграфът започва с дискусия на промяната на контурите на проблематиката за основополагането на метафизиката, която оформя сърцевината на средния период на Хайдегер, когато проектът на фундаменталната онтология не е изоставен изведнъж, а вплетен ведно с метонтологията. Аналогията с двойката структура на метафизиката при Аристотел – доколкото фундаменталната онтология отговаря на *metaphysica generalis*, а метонтологията на *metaphysica specialis* – се разглежда като имплицитно признаване за фундаментална недостатъчност на фундаменталната онтология да отговори адекватно на стремежа към научна философия.

В *Kantbuch* Хайдегер интерпретира чистото мислене и чистият наглед като имащи общ корен в трансценденталната способност за въображение. Импликациите от това са свързани със задълбочаване на интерпретацията на времето като хоризонт на разбирането на битието и разглеждането на трансценденталния схематизъм като залягащ в основите на метафизиката: според

интерпретацията на Хайдегер, категориите се оформят в трансценденталния схематизъм, и следователно, онтологията като по същество касаеща проблема за категориите, има за свой извор времето. Дори схематизмът да успява да обвърже битие и време обаче, прословутата „задънена улица“, заради която *Битие и време* остава незавършена, е тъкмо неизводимостта на *многообразието* на битието от предложената интерпретация. Макар в идеята за времевия произход на категориите все още да не става дума за идеята за последователност от събитийни трансформации на самото битие, от нейното задълбочаване и трансформиране в късното мислене на Хайдегер следва, че развитието на западните практики по разкриването на истината не се осъществява кумулативно, а е въпрос на акумулативни прояснения на динамично и релационно битие.

3. Крайната метафизика на Dasein

Тук бива очертана тясната обвързаност между въпроса за възможността на метафизиката и човешката крайност. С това се разкрива устойчива линия в мисленето на Хайдегер, заради която през цялата си кариера той разглежда въпроса за метафизиката като същностно обвързан с крайността на екзистенцията, а не като абстрактно философско начинание.

Втора част. Късният Хайдегер и въпросът за метафизиката като същност на философията и културно-историческото ѝ значение

Трета глава. Динамичният релационизъм на исторично-априорното (съ)битие

1. Две основни положения на концепцията за истината като динамична релация между скриване и разкриване

Трета глава започва с прецизиране на идеята за истината като динамична игра между скриване и разкриване у късния Хайдегер чрез изтъкването на две

положения. Първото е, че разграничението между истината и неистината у Хайдегер не съответства на това между нескритостта и скритостта, каквато е интерпретацията на някои влиятелни изследователи на Хайдегер. Второто е, че у късния Хайдегер, скриването и разкриването не са просто „изпращани“ от битието, доколкото то не е някакъв метафизически извор. Скриващо-разкриващият характер на истината може да се обясни чрез несъизмеримостта между онтологическите пространства на скриването и разкриването. Онтологическото пространство на скриването закрива това на разкриването и обратното, като така те добиват своята определеност. Тъкмо от тези две положения се извежда собствено деконструктивна метафилософска роля на концепцията за смисъла на битието на късния Хайдегер.

2. (Съ)битието: динамизъм и релационизъм на битието като такова

Тук се дискутира как Хайдегер обвързва проблематиката на истината като нескритост с тази на отдалечаването както от традиционния реализъм, така и от критическия антиреализъм. Ако скриващо-разкриващата операция на истината е необходимо условие за хайдегерианската критика на субстанциалната метафизика и репрезентационизма, то все още е недостатъчно. С ключово значение е динамичното и релационно себедаване на нейното овъзможняващо ограничаване, което (съ)битието представлява. Тук последователно се разглеждат динамизмът и релационизмът на събитийната концепция за битието на късния Хайдегер, както и свързаните с тях критики на различните форми на репрезентационизъм, които съпътстват субстанциалната онтология.

Изяснява се перспективата на употребата на понятието за (съ)битие (Ereignis) и как тя се отнася към понятията за „прояснение“, „истина“ и „битието като такова“. Динамизмът на операцията на (съ)битието проблематизира аисторичните модуси на „даването“ на присъствието и отсъствието, с която се делегитимира идеята за статична и определена в себе си първа или последна, онтологична или теологична, същност. Границите на присъствието и отсъствието не са дадени благодарение на самодостатъчни трансцендентни или трансцендентални условия за възможността им, а благодарение на игра (Spiel) на

опозиционна динамична взаимозависимост между скриване и разкриване. Това изразява крайността на битието като такова. Без този компонент, философията на (съ)битието би съхранила форма на дихотомията между реалност и явление; затова е проблематично и еднозначното интерпретиране на късната позиция на Хайдегер като придържаща се към реалистски или антиреалистски принципи.

Вторият аспект, който разграничава прояснението от традиционните метафизически принципи и от трансценденталните условия, е неговата релационност спрямо Da-sein. Тя се разглежда в перспективата на идеята за осъществяването на собственото (eigen) на битие и човек, експлицитното определяне на Da-sein като das Zwischen и структурата на т.нар. обрат (die Kehre), който от една страна, дава на съществуващото неговата събитийна откритост за Da-sein, и от друга, собственото си и на Da-sein специфично основание (Ab-grund). Така се демонстрира как късната идея за характера на взаимоотношаваността между „истина и екзистенция“ унищожава стремежа към разкриването на пълно присъствие. Накрая се обсъждат критиките на Меясу, според когото (съ)битието е пример за корелационизъм, като биват цитирани някои влиятелни критики срещу концепцията му, които по един или друг начин проблематизират неговата теза.

3. Идентичност и (онтологическа) разлика

Това че не е абсолютно, не-релационно и безусловно индикира, че битието не е реален предикат. Ето защо фактът на онтологическата разлика остава основен и за късната концепция на Хайдегер. Целта на този параграф е да изведе най-вече нейната функция в рамките на концепцията за историята на битието, като дискутира „разликата“ между различните разлики, между ранната *Differenz* от една страна, и *Unterscheidung* и *Austrag* от друга, както и отношението им към онтологическата конституция на метафизиката. Накрая се предлага хипотеза относно проблем в Хайдегеровата критика на метафизиката, касаещ неплодотворността на търсенето на фундаментални същности. Става дума за кохерентно обяснение на „двойното скриване“ на битието: битието разкрива себе си в биващото като не се разкрива; от своя страна, това разкриване-чрез-скриване

необходимо се себескрива, защото обратното би имплицирало, че разликата като такава се хомогенизира и започва да се разбира като идентичност; затова тя необходимо „оперира“ само като крие скритостта си. Затова и необходимо битието като такава остава непромислено от традицията. На тази основа се щрихира как бихме могли да интерпретираме ключовите често срещани концептуализации на „същото“ (das Selbe) у късния Хайдегер.

4. Защо преодоляване, а не опровергаване на метафизиката?

Секцията разглежда разграничението, което Хайдегер прокарва между преодоляването на метафизиката (Überwindung) в смисъла на нейно опровергаване и преодоляването ѝ (Verwindung), в смисъла на трансформация на наследените от нея понятия и нагласи. Дадени са основания защо, в строг смисъл, в концепцията на късния Хайдегер, „опровергаване“ на метафизиката не би било осъществимо, като тя може да бъде единствено преодоляна. „Преодоляването“ на метафизиката ще рече насочването към собствените ѝ основания, които тя скрито предпоставя, но не може да тематизира. То не може да се планира и осъществи чрез целенасочени политики – това все още би било израз на хуманизъм, а чрез грижа за съпринадлежността между битие и Dasein и така за немтафизичните основания на екзистенцията.

Пост-/анти-/ или метафизическа е такава концепция? Обвързването с автентичните условия за възможността на предмета на метафизиката, тези на съпринадлежността на (съ)битието и Dasein, прави концепцията постметафизическа; доколкото обаче късният Хайдегер предпоставя постигането на тези условия от надисторична и непонятна гледна точка към същността на битието, тя не е антиметафизическа. Респективно обаче, концепцията му сочи към това, че тя далеч не е постметафизическа, доколкото все пак допуска, че има такива условия за възможност, но за сметка на това, отхвърлянето на възможността те да бъдат уловени от интересубективно удостоверимите понятийно мислене и понятийен език, индикира антиметафизическа тенденция. Въпросът тук е дали това не е своеобразна непонятна, мистическа метафизика?

5. Онтотеология или онтофундационализъм?

Съществен принос на критиката на традиционната философия на късния Хайдегер, който има широко влияние в континенталната традиция, е тезата за онтотеологичната структура на метафизиката, което допринася към възможността за критика на метафизическия фундационализъм. Тук бива проблематизирана тезата, че историята на философията демонстрира, че същността на метафизиката е онтотеология. Затова се поставя въпросът дали феноменът, който Хайдегер описва като „онтотеология“, може да бъде визиран като онтофундационализъм. Причината за това е, че проблемът за разликата между разглеждането на общото между всички биващи и на най-фундаменталното изглежда нерешен. Тази липса на убедително решение излиза наяве, защото има, така да се каже, материалистски онтотеолози, чиито философии поставят под въпрос смисъла от свеждане до най-висшето. В специфичната формулировка на Хайдегер, материалистският фундационализъм не присъства добре. В този случай, метафизиката не е ли по-скоро онтофундационализъм, обхващащ в себе си онтотеологията?

Четвърта глава. (Анти)репрезентационизмът и неметафизичните основания на екзистенцията

1. Битийно-историческото мислене и основанията на (анти)репрезентационизма

Формулираният около деструкцията на метафизиката на късния Хайдегер принцип на развитие на историята на Запада позволява проблем, по същество ограничен до дисциплината на философията на историята – този за извеждането наяве на взаимозависимостта между кризата на епохата и метафизическото обективизиране на понятието за време – да бъде разгърнат до мащабна преоценка на смисъла на цялата Западна култура. За да изясним как, тук е разгледано формиращото се в началото на 30-те понятие за историчност (Geschichtlichkeit),

залягащо в основите на т.нар. битийно-историческо (seinsgeschichtlich) мислене. Най-вече, то бива реконструирано с оглед на два момента. Първият касае възможността да се съхрани априорността, но не за сметка на метафизическо субстанциализиране, а вторият – тясната връзка между конституирането на метафизиката и историчното откриване на съществуващото. Извеждат се спецификите на емблематичното решение на тези проблеми така, както то е формулирано чрез понятието за „епоха“ като изразяващо своеобразната диалектика на скриване и разкриване, която оперира в историята. В този контекст са разгледани очертаната от Хайдегер сфера на бъдещето (Zu-kunft) като собствено историческа, както и (дис)континуитетът на концепцията с (нео-)Хегелианската традиция. Епохалната несъизмеримост в историята обаче не имплицира анархичен ход или ирационалност в разгръщането на метафизиката, тъй като подходът на Хайдегер не е само деструктивен, доколкото разкрива нередуцируеми исторически „истини“, а е и конструктивен, насочен към това да обясни исторично-априорния порядък в основата на разкриването и разбирането на реалността. Това е ролята на понятието за съдба (Geschick) не като отнесено до фактическите случвания, а към техния историко-априорен порядък. То не просто не поставя под въпрос свободната воля на Da-sein, а му дава възможност за освобождение. Така макар Хайдегер вече обвързва автентичната история със съдбата на цели нации, възможността за автентично екзистирание може да бъде постигната от малцина избрани, които култивират грижа за неметафизичните основания на екзистенцията: езикът, вещта и изкуството.

2. Езиково съграждане на дома на битието

Тук се разглежда как общата постановка на възможността за съхранение на съпринадлежността между (съ)битието и Da-sein, и така за неметафизичните основания на екзистенцията, се разгръща на основата на грижа за непонятното мислене и езика като дом на битието, който се съгражда като такъв най-вече чрез специфичната роля на поезията. Този въпрос е важен с оглед на опита за модифициране на възгледите за отношенията между език, съзнание и реалност,

около които се изграждат теориите на догматическата метафизика. Тук са изведени на яве и последователно анализирани фундаменталните причини Хайдегер да не може да бъде пряко причислен нито към репрезентационизма, нито към антирепрезентационизма, а именно, защото с идеята за езика като „дом на битието“ се критикуват не толкова есенциализмът и монизмът, колкото субективизмът и атомизмът на традиционния семантичен реализъм като израз на хуманизъм и оттук на метафизика.

3. ~~Das Sein~~: четворицата и динамичната феноменалност на вещта

В перспективата на разглеждането на биващото като вещь (Ding), Хайдегер поставя въпроса за четворицата (das Geviert), с който се проблематизира метафизическото разбиране за присъствие, което не изчерпва реалността на вещта. Като четворица, тя сочи към осите, които я „събират“ и удържат като такава: земята и небето, смъртните и божествените. Вещта не е веднъж завинаги конституирана, а непрекъснато о-съществувавана от тях. При това всеки от тях оказва специфично съпротивление, с което се устоява на практиките по формализиране на вещта. Така се обуславя нейната динамична феноменалност: когато Хайдегер зачерква битието и то се появява като ~~das Sein~~, посоките на зачеркването препращат тъкмо към този битиен локализъм, който четирите оси на четворицата задават. Така, частта щрихира значението на всеки от регионите на четворицата и спецификите на сингуларното съществуване на (съ)битието като тяхно „между“ (das Zwischen). Тъй като вещта при късния Хайдегер не е нещо неподвижно и абстрактно, тя не може да бъде представена чрез статично понятийно определяне. Така Хайдегер разкрива мнимата близост до съществуващото на научните теории и технически операции и необходимостта от непонятното мислене за разкриването на смисъла на вещта.

4. Denken и Dichten: мисленето и творбата като място на (съ)битието на истината

Тук са разгледани модалностите на езика, благодарение на които динамичната феноменалност на вещта може да бъде разкрита, тези на постфилософския и поетичния език, *Denken* и *Dichten*. Мощта на непонятното отнасяне към съществуващото, на мисленето и на произведенията на изкуството, особено на поезията, се дължи на това, че те са по-строги от всяко понятийно разглеждане на бивашото, тъй като представляват своеобразно „място“ на манифестацията на истината на битието.

Пета глава. Събитийната същност на истината и критиката на фундаментализма

Тук късната концепция на Хайдегер бива дискутирана в светлината на неговата критика на фундаментализма. На фона на въпроса за взаимосвързаността на условията за възможността на битието и истината, Хайдегер успява да интерпретира по нов начин това как модалностите на динамичните отношения между скриване и разкриване се отнасят към дискурсите за истината и как проблематизират репрезентационистките понятия на метафизиката.

1. Модуси на частичното разкриване на съществуващото: *Richtigkeit*, *Entdecktheit*, *Unverborgenheit/Wahrheit*, *Lichtung*

Главата започва с анализ на това как концептуализациите на условията за възможността на истината у късния Хайдегер проблематизират аспекти на разбирането за истината като абсолютна, исторична и определена в себе си. Като отправна точка биват използвани изведените от Марк Ратхал четири нередущируеми една до друга употреби на понятието за истина у късния Хайдегер, като тук те биват анализирани с две несъгласия с реконструкцията на Ратхал: първо, понятието за „истина“ тук не е приложимо във всички изброени случаи, за разлика

от това за разкриване; освен това, тъй като във всички тези случаи разкриването може да бъде разбрано само по отношение на различни модуси на скриването, ще говорим за различни концептуализации на частичното разкриване, проблематизиращо различни аспекти на фундационализма при Хайдегер. Второ, предложената реконструкция е по-различна от тази на Ратхал³. Макар сами по себе си експликациите на Ратхал да не са неверни, те не успяват да засегнат тъкмо централния проблем за Хайдегер, а именно, възможността различните форми на частичното разкриване да бъдат „битийно“ обосновани. В синтезиран вид, в настоящата интерпретация, *Richtigkeit* влече със себе си скриване, доколкото локалистското съществуване на вещта надвишава възможните обективизации. Откритостта, *Entdecktheit*, включва скриване, доколкото съществуващото не се явява „пълно“, а само като ограничено от историческата операция на изначалната разлика (*Unterschied*). Нескритостта, *Unverborgenheit*, от своя страна, може да владее само ако крие себе си и остава недостъпна за отнасяния. Накрая, прояснението, *Lichtung*, обяснява как се „дава“ господстващото разбиране за битието на биващото и се отнася към скритостта, доколкото то препраща към себескриването на криещото себе си битие.

---

³ В интерпретацията на Ратхал, скритостта е включена по следния начин: (1) пропозиционната истина извежда от скритостта, тъй като в предпредикувативните отнасяния липсва детерминираност на биващото. В създението, опитът претърпява експлицитно ограничаване до конкретна черта или свойство; (2) тук се имплицира скритост, доколкото аспект на когнитивната ни крайност е, че не всичко открито може да бъде присъстващо едновременно. Затова, едно биващо може да присъства, ако друго биващо остане скрито и отсъства. Второ, едно биващо е скрито, ако не мога да се отнесе към него, но бих могъл; (3) тъй като несскритостта на битието на биващото е исторична и различна в хода на историята на битието, скрити са онези разбираня на битието на биващото, които не оперират в определянето на отнасянията към съществуващото в дадена историческа епоха. (4) *Lichtung* е поле на съществуването на взаимоизключващи се възможности.

2. Φύσις κρύπτεσθαι φιλέϊ: биващи и не-биващи аспекти на реалността

Основната идея на Хайдегер, обаче, не е само че истината като събитийно разкриване и скриване е основанието за частичното явяване на реалността, а че разкриването по принцип върви ръка за ръка със скриването. Фактът на скриването не е просто следствие от факта, че разкриването на нещата не е пълно. Затова тук се дискутира как Хайдегер извежда на преден план проблема за пропастта (Abgrund) при отношението между биващите и не-биващите аспекти на реалността, който метафизката пренебрегва или предрешава.

3. Феноменология на скритото

Параграфът анализира отношението между „събитийното“ мислене на Хайдегер и преформулирането на феноменологията в неговите рамки като феноменология на скритото, концентрирайки се върху текстове след 60-те години на миналия век. Реконструирани са аспектите на феноменологията вече не като легитимираща автономията на философията като наука, а като тавтологично мислене, способно да прозре истината на битието. Заради динамизма и реляционизма на битието като такова, феноменологията като философски метод престава да бъде култивирана и прилагана, а оперира благодарение на битийното прояснение. Така, за късния Хайдегер, феноменологията се превръща в изходна база за разкриването на самия извор на метафизиката.

Това, че битието не е реален предикат, предполага, че неговата скритост е нередущируема, а конституцията на модусите на разкриване на съществуващото не имплицира възможността на тяхното пълно явяване, означава, че (съ)битието нито е, нито се показва по начина, по който се показват феномените. Въпреки това, то се разкрива като не се разкрива; затова е необходима феноменология на скритото. За късния Хайдегер, тя цели да покаже пропастта между операциите на (съ)битието и философските теории.

4. Кун, Хайдегер и въпросът за несъизмеримостта

Тук се разкриват някои дълбоки сходства между въпроса за дисконтируемостта между епохите в историята на битието на Хайдегер и този за несъизмеримостта при Кун, основани върху идеята, че адекватното обяснение на възможността за разкриване на съществуващото като такова изисква съхраняване на възможността за ревизия на нашите фундаментални понятия, съответстваща на същностно събитийния, непредвидим и често дълбоко изненадващ ход на разбирането ни за реалността. Така се извеждат две взаимосвързани – доколкото се отнасят до особения историчен и априорен статут на (съ)битието и парадигмата – сходства между концепциите на Хайдегер и Кун, а именно, нередуцируемостта на тяхната операция до елементите на теориите, които се разгръщат в разкритите от тях пространства от възможности, и невъзможността им да бъдат предмети на традиционни начини на представяне. Накрая биват систематизирани различията между историята на битието и парадигмите, касаещи статута на образците и решенията на теоретични проблеми в техните рамки, отношението между специализацията и прогреса, полетата, в които те оперират и възможността им за това самите те да бъдат (раз)скрити.

Шеста глава. Хайдегер и убогото време: въпросът за същността на техниката

Шеста глава проследява въпроса за техниката у Хайдегер след 30-те като демонстриращ неразривната връзка между метафизиката и факта на западната култура. В рамките на т.нар. „среден период“, той изхожда от развитието на идеята за машинацията (*Machenschaft*), която тук бива разгледана в хоризонта на *Черните тетрадки*. Въпросът за техниката като модус на разкриване (*Gestell*) на реалността, обвързан с човешката крайност от „късния период“ на Хайдегер, е разгледан в следващата част на изследването.

1. Хайдегер и убогото време

Доколкото мисленето на Хайдегер не е нещо хомогенно, а има разнородни и дори противоположни тенденции, не всички от които имплицират антисемитизъм, тази част цели да разкрие дълбоките грешки и важни прозрения в рамките на *Черните тетрадки*, които правят Хайдегер влиятелен и необходим мислител за съвремието. За осъществяването на тази цел, акцентът тук е върху някои недостатъчно разбрани проблеми, а именно, на какво се дължат вече споменатите противоположни тенденции в мисленето на Хайдегер? Как критиката на тотализиращото представящо-пресмятащо мислене се обвързва с конкретна националност? Защо носителите на това мислене биват разглеждани есенциалистски? За да бъдат подробно разглеждани тези проблеми обаче, трябва преди всичко да попитаме дали мисленето на Хайдегер е тоталитарно? Отговорът тук е по-скоро не, доколкото оригиналната му концепция за историчността го води до дълбоки грешки, но и до важни прозрения, които разполагат със средствата да се противопостави на различните форми на абсолютизиращи практики и светогледи.

2. Въпросът за същността на техниката в битийноисторическа перспектива

Тук се дискутира една от най-влиятелните тези на късния Хайдегер, разграничението между техниката и нейната същност, която не е нищо техническо, а кулминация на метафизиката. Следователно, концепцията за същността на техниката на късния Хайдегер е ключ за разбирането на характера на определеността (*Gestell*) на съпринадлежността на битието и времето в съвремието. Базисният въпрос за нейната същност като модус на разкриване на съществуващото, вътрешно свързан с човешката крайност, тук се разглежда в перспективата на две показателни понятия, които Хайдегер рецепира от Майстер Екхарт, а именно това за поставка, *das Gestell*, и това за умиротворение, *Gelassenheit*. Параграфът е концентриран над реконструкция и анализ най-вече на онези тези на късния Хайдегер, които касаят дисконтинуитетния спрямо изначалния ѝ, модерен смисъл на техниката, центрирани върху промените на

динамиката на отношението ѝ с човешката крайност. Така се изяснява същността на техниката като поставка (Ge-Stell) като операция на събитието. Внимание е отделено и на някои от ключовите интерпретации на понятието в литературата. Технологичният начин на разкриване на света като кулминация на забравата на битието тук е разгледан въз основа на понятието за технологичния обект, който Хайдегер обозначава като ресурс (Bestand), разрушаващ релационността и динамичността на битието. Накрая са синтезирани фундаменталните положения, касаещи тезата за същността на техниката като отнесена до условията за възможността на разкриване на съществуващото в съвременната епоха, които имплицитно оперират във всяка практика, ангажирана с постигането на истината.

3. Освобождението: отвъд пасивността и активността

Освен опасност, в поставката като операция на (съ)битието се крие и възможността за спасение и преход към специфично локалистко постметафизическо мислене, което се разкрива в понятието за умиротворение. То индикира не толкова начин как ние да освободим себе си от доминацията на технически разбраното биващо, колкото как да „освободим“ биващото като го оставим да разкрие себе си. Този въпрос е разгледан въз основа на късното Хайдегерово схващане за Ge-stell в смисъла на $\theta\acute{\epsilon}\sigma\iota\varsigma$. Така се пояснява смисълът, в който, според Хайдегер, умиротвореността стои отвъд разграничението между активност и пасивност и представлява не отказ от действие, оттегляне или форма на безразличие и отстраненост от света, а свободно отнасяне към него, както и възможност за култивиране на свободна връзка с технологията като начин на разкриване на съществуващото.

4. Медитативното мислене и Изтокът: възможна ли е локалистка етика?

В последната, четвърта част, са очертани основанията на това противопоставянето на представящо-пресмятащото мислене и призивът към медитативното (das sinnende Denken) да е очертавано като поле, в което се

сближават късният Хайдегер и източните епистемни култури. За да бъдат парирани произволните интерпретации на техните допирни точки, въпросът е разгледан от перспективата на ранната визия за четирите благородни истини (cattāri ariyasaccāni), доколкото в историческото развитие на будисткото мислене именно идеята за прекратяването на страданието заляга в основата на развитието на различните медитативни практики. С тази дискусия се очертават контурите на особените основания на една своеобразна локалистка етика, която позволява възможен прочит на Хайдегеровата етика на освобождението и практическия смисъл на антирепрезентационисткото мислене, най-вече в контекста на напредъка на технонауката и съхранението на етическото измерение в неговите рамки.

Трета част. Късният Хайдегер и въпросът за реабилитацията на метафизиката в съвременността

Седма глава. Късният Хайдегер и перспективите пред новия реализъм

Трета част е посветена на това да очертае ролята, която философията на късния Хайдегер може да играе в контекста на реабилитацията на централното значение на онтологията за хода на тенденциите на философстване на XXI век. Ако обикновено нейната значимост бива разглеждана в светлината на деструктивната ѝ хватка по отношение на традиционната философия и нейния репрезентационизъм, то седма глава е фокусирана върху креативния ѝ потенциал и перспективите, които идеята на Хайдегер за скриващо-разкриващия характер на истината открива за продуктивното усвояване на прозренията на критическата традиция в неореалистски рамки, като с това указва посоки за развитието на реалисткия обрат в съвременната философия. Тематизацията на тази проблематика се изгражда в три тематични параграфа.

1. Нови реалистски философии: аспекти на плуралистката операция

Първият параграф извежда най-вече основните аспекти на плуралистката операция, като така отговаря на следните въпроси: кои са дълбинните линии на континуитет между новите (континентални) реализми и в какво се състои техният онтологически и епистемологически плурализъм? Кои са онези критически идеи, които биват разгърнати от тях? Как съумяват да избегнат слабостите на антиреалистките форми на философстване, без да се позовават на ключови традиционно-реалистски положения?

2. Онтологията на смисловите полета на Габриел

Тук се анализира как новата реалистка онтология на Маркус Габриел адресира фундаменталните причини за възхода на антиреалистките философии от Хюм и Кант до постмодернизма на основата на своята теория за смисловите полета (Sinnfelder) като онтологическа основа, на която се развиват критики срещу епистемологически позиции като фундаментализма, конструктивизма, редукционизма, скептицизма и релативизма. Параграфът отговаря и на въпросите как Габриел устоява на критиките срещу реализма като развива антирепрезентационистка концепция за истината? Какъв е континуитетът между неговите теоретични ходове и тези на Хайдегер?

3. Късният Хайдегер и перспективите за хомогенен синтез на реализъм и плурализъм в онтологията и епистемологията

С какво концепцията на късният Хайдегер за истината е релевантна за неореалистките дебати и какви перспективи открива тя за развитието им? Тук се очертава възможен начин, по който Хайдегер допринася за хомогенния синтез на реализъм и плурализъм в онтологията и епистемологията, фокусиран върху въпроса как модалностите на взаимовръзката между скриване и разкриване, присъствие и отсъствие, проясняват границите на практиките, ангажирани с постигането на истината и техния прогрес? Тъй като Габриел все още не е развил напълно оформено гледище по отношение на връзката между научните теории и

полетата, които те изучават, тук се занимаваме със значението, което концепцията на Хайдегер за характера на явяването на нещата като скриващо разкриване⁴ има за формулирането на концепция за тяхната връзка. Това, от своя страна, би имало някои импликации за интерпретирането на взаимовръзката между истината, (не)съизмеримостта и прогреса, а оттук и за тематизирането на отношението между философия и наука днес. Основанията да се разглеждат философиите на Габриел и Хайдегер е това, че и в двете биват формулирани антирепрезентационистки и антинатуралистски концепции за истината, които поставят акцент върху нейния разкриващо-скриващ характер.

Осма глава. Истина и несъизмеримост: късният Хайдегер и джайнистката концепция за динамичната структура на реалността

Тук се разглежда как проблемът за частичното разкриване дава някои нови теоретични основания за философски анализ на пресечната точка между късното мислене на Хайдегер и източната традиция. По-конкретно тук ще разгледаме алтернативен източен модел на обосноваване на факта на частичната истина, формулиран в рамките на джайнистката идея за многостранната реалност (*anekāntavāda*). Доколкото модалностите на играта между скриване и разкриване се отнасят към явяването на истината и фундират отношенията на съизмеримост и несъизмеримост между това как нещата са и как ни се явяват, доктрината за многостранната реалност разкрива реалистка перспектива, от която можем да погледнем към трудния проблем за несъизмеримостта, обективната истина и тяхната взаимосвързаност, както и към възможността ограниченията на различните дискурси да бъдат трансцендирани. Разглеждането на този проблем има и друго значение, доколкото концепцията за несъизмеримостта отваря вратата за изграждането на метафилософски модел за продуктивен диалог между западната и

---

⁴ Гледището в тази част се основава на А. Кънев, Бележки върху диалектиката на фикционално и реално в науката и литературата, в *Sine arte scientia nihil est. Сборник в чест на проф. д.ф.н. Олег Георгиев*, 2019, стр. 89-107.

източната традиции. Той позволява да се повдигат въпроси като тези дали несъизмеримите гледища с необходимост представляват заплаха за реализма и дали с необходимост водят до форми на разрыв? Акцентът върху възможността да им се отговори е дори по-интересна изследователска задача с оглед на това, че западната и източната философски традиции са определяни именно като несъизмерими. Затова анализът на понятието би могъл да предложи алтернативна перспектива върху теоретичните основи на различните посткомпаративни форми на философстване.

1. Основания за съизмерването на двете концепции

Тук се щрихират някои общи тенденции на рецепцията на източни философски концепции в съвременното философстване, както и на изследванията, посветени на Хайдегер и Изтока. След това, необходимостта от анализ, засягащ джайнизма, най-слабо познатата на Запад санскритска епистемна култура, се мотивира въз основа на следните основания: схващането на Хайдегер на санскрит като философски език, заедно с гръцкия и немския; съществуването на значима и оригинална санскритска перспектива към факта на частичното явяване в рамките на джайнизма; контекстът, в който тя бива развита, а именно, този на санскритска форма на критика на субстанциализма, възникнала векове преди подобни подходи да се появят на Запад; необходимостта от прочит, който не цели да разкрие сходствата между концепциите, а да щрихира възможни източни критични перспективи, откъм които би могло да се погледне на философията на Хайдегер в частност, и по-общо, на съвременните плурализми.

2. Въпросът за догматизма и релативността в класическите санскритски системи: джайнистката концепция за многостранната реалност (anekāntavāda)

Втората част очертава устойчивите в тяхното развитие аспекти на джайнистката концепция за многостранната реалност (anekāntavāda), прокарваща път между догматизма и релативизма в индийската философия, като всеки от тези

аспекти разкрива специфична перспектива, от която може да се погледне критично към проблеми в рамките на философията на Хайдегер. Ако у Хайдегер частичността на разкриването се отнася до битието, в рамките на джайнистката концепция, то се отнася, така да се каже, до бивашото. Затова, последната не е релятивистка, скептическа, диалектическа или параконсистентна позиция, а радикална форма на плурализъм. Тук са разгледани нейните онтологически основания в рамките на разбирането на обектите като многостранни, а не прости и хомогенни, залягащо в основите на специфичния динамизъм на реалността, съопределяна от вечност и преходност. По-нататък се щрихира джайнистката антискептическа операция в рамките на две доктрини, *paṇavāda* и *syādvāda*, установяващи епистемологичните и семантични основания и граници на частичността на представянето. Доктрината за гледищата индикира, че обектът може да бъде постигнат освен изцяло и наведнъж, и опосредствано и стъпка по стъпка, чрез плуралност от (потенциално) неизчерпаеми пътища към трансцендирането на частичността на гледищата. Така се съхранява възможността за пълна истина за реалността, но не и за Архимедова гледна точка към нея. Модалната взаимоотнообвързаност между гледищата е систематизирана в доктрината за (не)възможност (*syādvāda*), схематизираща, казано на хайдегериански език, скриващо-разкриващата операция на пропозициите. Мощта на схемата се крие в нейната способност да постави под съмнение рязката опозиция между отнасянията към реалността *или* като представящи я, *или* като непредставящи я. Това би било несъмнено интересен проблем пред съвременните западни форми на плурализъм.

3. Pūrva/Paścīma: импликации на идеята за частичното разкриване

В последния параграф биват изведени групи от въпроси, към които ни насочва джайнистката философия по отношение на (1) съвременния философски дебат, центриран върху проблемите, структурата и импликациите на онтологическия плурализъм, като предлага възможности както за неговото радикализиране, така и за преосмисляне на някои от централните му понятия; (2) възможното проясняване на аспекти от критиката на метафизиката на Хайдегер; (3)

импликациите за теоретичните основания на съвременните форми на посткомпаративни изследвания и ролята на несъизмеримостта за факта на (не)разбирането.

Заключение. Възможна ли е метафизика без онтология?

Проблематични аспекти на Хайдегеровата визия

Като поставя въпроса за мястото на късната философия на Хайдегер в традицията на скептицизъм към бъдещето на метафизиката, *Заключението* очертава мащабни проблематични тенденции във визията за съдбата на метафизиката у късния Хайдегер, с които са свързани различните слабости на начинанието му.

На първо място, макар с него да е обвързан важният акцент върху възхода на представящо-пресмятащото мислене в съвременността като закриващо други възможности за опит, истина, битие-в-света, проблематично е радикалното разграничение между понятийно и непонятийно мислене. Защо понятийното мислене да не може също да съхранява мистерията на битието? Защо непонятийното мислене да не е потенциално разрушително за нея? Защо метафизиката да е само концептуална конструкция, но не и възможност за трансцендиране, за разчупване на концептуалните конструкции? Завръщането на метафизиката в континентален и аналитичен контекст, както и някои източни модели на метафизика, проблематизират визията на Хайдегер.

На второ място идват проблематичните основания на тезата за изчерпването на метафизиката, свързани с неопредметяемостта, историчността и непостижимостта на битието за понятийното мислене. Това предполага постигане на истината на битието отвъд понятийното мислене и отвъд всякакъв метод на култивиране на същностното съзерцание, както при Хусерл, например. Критиката на хуманизма и тенденцията към универсализиране на модусите на достъп до съществуващото е теоретически и практически важна, но по-малко опасна ли е загубата на автономия на мисленето, при която то е *изцяло* зависимо от това дали и

доколко ще се саморазкрие битието? Моделът на разбиране на битието тук е по-скоро този на религиозното откровение.

Тезата, че истината на битието е принципно недостъпна за понятийно мислене предполага надисторична и неутрална гледна точка към същността на битието и същността на понятийното мислене. Ала това не е ли израз на особен вид непонятийна мистическа метафизика, изразяваща надисторична истина за небиващата част на биващото, на реалността? Тази истина стои отвъд не просто физичното и емпиричното, а отвъд концептуално изразимото. Дори Гадамер изказва резерви към възможността за непонятийно мислене. Дали радикалното разделяне на битие и биващо в крайна сметка не дискредитира именно опозицията им? Дали опитът да се преодолеят хуманизма и антропоморфизма не води обратно към тях, до антропоморфично представяне на самото битие – то, изглежда, играе, зове, праща, има история?

На трето място, проблематична е причината, с която се обосновава необходимостта от постметафизическо мислене. Идеята, че понятийното мислене е принципно и изключително обективизиращо и свързано с нагласа за овладяване и контролиране на съществуващото е съмнителна генерализация. Защо то не би ни довело до нови прозрения за понятията ни за обективност, основания, същност?

Накрая, че е възможна метафизика без онтология, без репрезентационизъм и без претенция за абсолютност, се показва в работите на съвременни философи като Жил Делюз, Ален Бадю и Греъм Прийт, както и в тези на новите реалисти, а, ако се върнем към негръцката античност, дори още във философията на джайнизма. Всички те показват защо днес не се приема тезата за края на философията или изчерпаността на метафизиката.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Ācārya Samantabhadra, *Āptamīmāṃsā (Devāgamastotra)*, Vikalp Printers, 2016.
- Āchārya Umāsvami, *Tattvārthsūtra*, ed. V. K. Jain, Vikalp Printers, 2011.
- Alsdorf, L., Nikṣepa – A Jaina Contribution to Scholastic Methodology, *Journal of the Oriental Institute*, Baroda, 22, 1973.
- Anālayo, *The Genesis of the Bodhisattva Ideal*, Hamburg University Press, 2010.
- Arendt, H., *The Life of the Mind*, Vol. 1&2, Mariner Books, 1981.
- Arisaka, Y., On Heidegger's Theory of Space: A Critique of Dreyfus, in *Inquiry*, 38:4, 12.1995.
- B. Cassin, E. Apter, J. Lezra, M. Wood (eds.), *Dictionary of Untranslatables: A Philosophical Lexicon*, Princeton University Press, 2014.
- Backman, J., *Complicated Presence. Heidegger and the Postmetaphysical Unity of Being*, State University of New York, 2015.
- Bambach, C., *Heidegger, Dilthey, and the crisis of historicism*, Ithaca: Cornell University Press, 1995.
- Beistegui, M., *Truth and Genesis: Philosophy as Differential Ontology*, Indiana University Press, 2004.
- Bernet, R., Die ungegenwärtige Gegenwart. Anwesenheit und Abwesenheit in Husserls Analyse des Zeitbewusstseins, *Phänomenologische Forschungen*, 14, 1983.
- Bernet, R., Unconscious Consciousness in Husserl and Freud, in *The New Husserl. A Critical Reader*, ed. Donn Welton, Indiana University Press, 2003.
- Blattner, W., *Heidegger's Temporal Idealism*, Cambridge University Press, 1999.
- Bliss, R., Priest, G., Metaphysical Dependence, East and West, in *Buddhist Philosophy: A Comparative Approach*, ed. S. Emmanuel, Basil Blackwell, 2018.
- Bossche, F., Existence and Non-Existence in Haribhadra Sūri's Anekānta-jaya-patākā, *Journal of Indian Philosophy*, Vol. 23, No. 4, Springer, 1969.
- Brandom, R., Heidegger's Categories in Being and Time, in *The Monist*, Volume 66, Issue 3, 1983.

- Braver, L., *A Thing of This World: A History of Continental Anti-Realism*, Northwestern University Press, 2007.
- Brogan, W. A., *The Intractable Interrelationship of Physis and Techne, Heidegger and the Greeks. Interpretive Essays*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis, 2006.
- Bronkhorst, J., *On the Chronology of the Tattvārtha Sūtra and Some Early Commentaries*, *Wiener Zeitschrift für die Kunde Südasiens*, 29, 1985.
- Bryant, L., *The Democracy of Objects*, Open Humanities Press, 2011.
- C. Başkent, T. Ferguson (eds.), *Graham Priest on Dialetheism and Paraconsistency*, Springer, (forthcoming).
- Capobianco, R., *Engaging Heidegger*, University of Toronto Press, 2010.
- Capobianco, R., *Heidegger and Jung: Dwelling Near the Source*, *Review of Existential Psychology and Psychiatry*, 21:1-3, 1993.
- Capobianco, R., *Heidegger's die Lichtung: From 'The Lighting' to 'The Clearing'*, *Existentialia*, 17, 5–6, 2007.
- Caputo, J., *Heidegger and Aquinas: An Essay on Overcoming Metaphysics*, Fordham University Press, 1982.
- Caputo, J., *The mystical element in Heidegger's thought*, Fordham University Press, 1986.
- Carman, T., *Gabriel's Metaphysics of Sense*, in *The Harvard Review of Philosophy*, Volume XXIII, 2016.
- Carman, T., *Heidegger on Unconcealment and Correctness*, in *The Transcendental Turn*, ed. by S. Gardner, M. Grist, Oxford University Press, 2015.
- Carman, T., *Heidegger's Analytic. Interpretation, Discourse, and Authenticity in 'Being and Time'*, Cambridge University Press, 2003.
- Carr, B., *Metaphysics: An Introduction*, Palgrave Macmillan, 1987.
- Cassirer, E., *Kant und das Problem der Metaphysik*, *Kant-Studien*, 36, 1931.
- Courtine, J.-F., *Le préconception de la phénoménologie et le problème de la vérité dans Sein und Zeit*, *Heidegger et la phénoménologie*, Librairie Philosophique J. Vrin, 1990.
- Crowell, S., *Facticity and Transcendental Philosophy*, in J. Malpas (ed.), *From Kant to Davidson: Philosophy and the Idea of the Transcendental*, London: Routledge, 2003.

- Crowell, S., Making Logic Philosophical Again (1912-1916), in *Reading Heidegger from the Start. Essays in His Earliest Thought*, T. Kisiel, J. van Buren (eds.), State University of New York Press, 1994.
- Crowell, S., Metaphysics, Metontology, and the End of 'Being and time', *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol. 60, No. 2, 2000.
- Dahlstrom, D., *Heidegger's Concept of Truth*, Cambridge University Press, 2001.
- Dastur, F., La Constitution Ekstatique-Horizontale de la Temporalité chez Heidegger, *Heidegger Studies*, Vol. 2, 1986.
- Dastur, F., Language and Ereignis, in *Reading Heidegger: Commemorations*, ed. J. Sallis, Bloomington, Indiana University Press, 1993.
- Davis, B., *Heidegger and the Will: On the Way to Gelassenheit*, Northwestern University Press, 2007.
- DeLanda, M., *Assemblage Theory*, Edinburgh University Press, 2016.
- Derrida, J., Ferraris, M., *Il gusto del segreto*, Roma, Laterza, 1997.
- Diels, H., Kranz, W., *Fragmente der Vorsokratiker*, Cambridge University Press, 2018.
- Dostal, R., Time and Phenomenology in Husserl and Heidegger, in *The Cambridge Companion to Heidegger*, Cambridge University Press, Guignon, G. (ed.), 2006.
- Dravid, R., *The Problem of Universals in Indian Philosophy*, Motilal Banarsidass, 2000.
- Dreyfus, H., *Being-in-the-World. A Commentary on Heidegger's Being in Time*, Division I, The MIT Press 1990.
- England, J., *Every Life is on Fire*, Basic Books, 2020.
- Escudero, J. A., *Heidegger and the Emergence of the Question of Being*, trans. J. Betancur, Bloomsbury Academic, 2016.
- Faye, J. P., Heidegger and the thing, in *Martin Heidegger. Critical Assessments, Reverberations*, vol. IV, ed. C. Macann, Routledge, 1992.
- Feenberg, A., *Alternative Modernity: The Technical Turn in Philosophy and Social Theory*, Los Angeles: Univ. of California Press, 1995.
- Ferraris, M., *Manifesto del nuovo realismo*, Laterza, Roma-Bari, 2012.
- Fleischer, M., *Die Zeitanalysen in Heideggers "Sein und Zeit"*, Wurzburg, Konigshausen & Neumann, 1991.

- Follesdal, D., Husserl and Heidegger on the Role of Actions in the Constitution of the World, in *Essays in Honour of Jaakko Hintikka*, E. Saarinen et al, eds., D. Reidel, Dordrecht, Holland, 1979.
- Friedländer, P., *Platon. Seinswahrheit und Lebenswirklichkeit*, Band 1, Berlin: W. de Gruyter, 1964.
- G. Vattimo, P. A. Rovatti (a cura di), *Il pensiero debole*, Milano, Feltrinelli, 1983.
- Gabriel, M., *Fields of Sense. A New Realist Ontology*, Edinburgh University Press, 2015.
- Gabriel, M., Ist die Kehre ein realistischer Entwurf?, in D. Espinet und T. Hildebrandt (Hg.), *Suchen Entwerfen Stiften: Randgänge zu Heideggers Entwurfsdenken*, München 2014.
- Gabriel, M., Neutraler Realismus, in Buchheim, T. (ed.), *Jahrbuch-Kontroversen 2*, Freiburg/München: Karl Alber, 2016.
- Gabriel, M., *Sinnfelder. Eine neue realistische Ontologie*, Berlin 2014.
- Gadamer, H.-G., Martin Heidegger's One Path, in *Reading Heidegger from the Start: Essays in His Earliest Thought*, ed. Theodore Kisiel and John van Buren, 1994.
- Ganeri, J., Epistemic Pluralism: From Systems to Stances, *Journal of the Americal Philosophical Association*, 2019.
- Ganeri, J., Jaina Logic and the Philosophical Basis of Pluralism, *History and Philosophy of Logic*, 2002, 23:4.
- Ganeri, J., *Philosophy in Classical India*, Motilal Banarsidass, 2014.
- Ganeri, J., *Why Philosophy Needs Sanskrit, Now More than Ever*, in https://www.academia.edu/32354219/Why_Philosophy_Needs_Sanskrit_Now_More_than_Ever
- Gethmann, C. F., *Dasein: Erkennen und Handeln. Heidegger im phänomenologischen Kontext*, De Gruyter, 1993.
- Glazebrook, T., *Heidegger's Philosophy of Science*, Fordham University Press, New York, 2000.
- Glendinning, S., *In the Name of Phenomenology*, Routledge, London and New York, 2007,
- Harari, Y. N., *21 Lessons for the 21st Century*, Jonathan Cape, 2019.
- Harari, Y., *Homo Deus: A Brief History of Tomorrow*, Harvill Secker, 2015.

Haribhadrasūri, *Ṣaḍḍarsanasamuccaya*, Vārāṇasī, Caukhambā Sanskrit Series Office, 1949.

Harman, G., Meillassoux's Virtual Future, *Continent*, Issue 1.2/ 2011.

Harman, G., The Future of Continental Realism: Heidegger's Fourfold, in *Chiasma*, Issue 3, 28.10.2018, <https://chiasma-journal.com/2018/10/28/the-future-of-continental-realism-heideggers-fourfold-graham-harman/>

Harman, G., *Tool-Being: Heidegger and the Metaphysics of Objects*, Open Court Pub Co, 2002.

Haugeland, J., *Dasein Disclosed: John Haugeland's Heidegger*, ed. Joseph Rouse, Harvard University Press, 2013.

Heidegger, M., *Ἀρχιβασιή. Ein Gespräch selbdritt auf einem Feldweg zwischen einem Forscher, einem Gelehrten und einem Weisen*, GA 77.

Heidegger, M., *Anmerkungen I-V (Schwarze Hefte 1942-1948)*, GA 97, hrsg. P. Trawny, Klostermann, Frankfurt am Main 2014.

Heidegger, M., *Aus der Erfahrung des Denkens, 1910-1976*, GA 13, 1983.

Heidegger, M., *Bauen Wohnen Denken, Vorträge und Aufsätze (1936-1953)*, F.-W. v. Herrmann, GA 7, 2000.

Heidegger, M., *Beiträge zur Philosophie (vom Ereignis)*, GA 65, hrsg. F. W. von Herrmann, Vittorio Klostermann, 2003.

Heidegger, M., *Besinnung (1938/39)*, GA 66, hrsg. F.-W. von Herrmann, 1997.

Heidegger, M., *Das Ding*, Bremer und Freiburger Vorträge, P. Jaeger, 2005, GA 79.

Heidegger, M., *Das Ereignis*, GA 71, ed. F.-W. von Herrmann, 2009,

Heidegger, M., *Der europäische Nihilismus*, Nietzsche II, Neske, 1962.

Heidegger, M., *Der Satz vom Grund*, GA 10, Vittorio Klostermann, 1997.

Heidegger, M., *Der Spruch des Anaximander*, Holzwege (1935–1946), GA 5, ed. F.-W. von Herrmann, 1977.

Heidegger, M., *Die Frage nach der Technik*, in Vorträge und Aufsätze, Tübingen, 1954.

Heidegger, M., *Die Grundprobleme der Phänomenologie*, GA 24, Hrsg.: F.-W. von Herrmann, 1989.

Heidegger, M., *Die Kategorien- und Bedeutungslehre des Duns Scotus*, F.-W. von Herrmann, GA 1, Frankfurt/M.:Vittorio Klostermann, 1978, 454 s.

Heidegger, M., *Die Kehre*, in *Die Technik und die Kehre*, Pfullingen: Neske, 1991.

Heidegger, M., *Die metaphysische Anfangsgründe der Logik im Ausgang von Leibniz*, GA 26, ed. K.Held, 1990.

Heidegger, M., *Die Selbstbehauptung der deutschen Universität, Reden und andere Zeugnisse eines Lebensweges (1910–1976)*, GA 16, ed. H. Heidegger, 2000.

Heidegger, M., *Die Sprache*, *Unterwegs zur Sprache*, GA 12, Vittorio Klostermann, 1985.

Heidegger, M., *Die Technik und die Kehre*, Günther Neske, Stuttgart, 1962.

Heidegger, M., *Die Zeit des Weltbildes*, in *Holzwege*, 84, Frankfurt a/M: Klostermann, 1950.

Heidegger, M., *Einführung in die Metaphysik*, GA 40, hrsg. P. Jaeger, Vittorio Klostermann, 1983.

Heidegger, M., *Einleitung in die Philosophie – Denken und Dichten*, GA 50, ed. P. Jaeger, 2007.

Heidegger, M., *Gelassenheit*, Neske, Pfullingen 1959, s. 27.

Heidegger, M., *Grundfragen der Philosophie. Ausgewählte "Probleme" der "Logik" (Winter semester 1937/38)*, ed. F.-W. von Herrmann, GA 45, 1984.

Heidegger, M., *Grundsätze des Denkens*, GA 79, P. Jaeger, 2005.

Heidegger, M., *Heraklit*, GA 55, Vittorio Klostermann, 1979.

Heidegger, M., *Identität und Differenz*, GA 11, Hrsg. F. W. von Herrmann, 1957.

Heidegger, M., *Kants These über das Sein*, GA 9.

Heidegger, M., *Mein Weg in die Phanomenologie, Zur Sache des Denkens*, Tübingen, Niemeyer, 1969.

Heidegger, M., *Nietzsche II (1939–1946)*, GA 6.2, hrsg. B. Schillbach, 1997.

Heidegger, M., *Parmenides*, GA 54, Vittorio Klostermann, 1992.

Heidegger, M., *Platon: Sophistes*, GA 19, ed. I. Schüssler, 1992.

Heidegger, M., *Prolegomena zur Geschichte des Zeitbegriffs*, GA 20, 1994.

Heidegger, M., *Questions IV*, Gallimard, Paris, 1976.

Heidegger, M., *Über das Zeitverständnis in der Phänomenologie und im Denken der Seinsfrage*, *Phänomenologie– lebendig oder tot?*, ed.H. Gehrig, Karlsruhe, Badenia, 1969.

- Heidegger, M., *Überlegungen II-VI (Schwarze Hefte 1931-1938)*, Gesamtausgabe (GA) 94, hrsg. P. Trawny, Klostermann, Frankfurt am Main 2014.
- Heidegger, M., *Überlegungen VII-XI (Schwarze Hefte 1938/39)*, GA 95, hrsg. P. Trawny, Klostermann, Frankfurt am Main 2014.
- Heidegger, M., *Überlegungen XII-XV (Schwarze Hefte 1939-1941)*, GA 96, hrsg. P. Trawny, Klostermann, Frankfurt am Main 2014.
- Heidegger, M., *Überwindung der Metaphysik, Vorträge und Aufsätze (1936–1953)*, GA 7, ed. F.-W. von Herrmann, 2000.
- Heidegger, M., *Unterwegs zur Sprache*, GA 15, Frankfurt: Klostermann, 1985.
- Heidegger, M., *Vom Wesen des Grundes*, Vittorio Klostermann, 1995.
- Heidegger, M., *Vom Wesen und Begriff der Φύσις. Aristoteles, Physik B, I*, Wegmarken (1919–1961), GA 9, F.-W. von Herrmann, Vittorio Klostermann, 2004.
- Heidegger, M., *Vorwort*, in Richardson, W., *Heidegger: Through Phenomenology to Thought*.
- Heidegger, M., *Was ist Metaphysik? Einleitung, Wegmarken (1919–1961)*, GA 9, ed. F.-W. von Herrmann, 1976.
- Heidegger, M., *Zollikoner Seminare*, Vittorio Klostermann, 2006.
- Heidegger, M., *Zum Ereignis-Denken*, Heraus. von Peter Trawny, XCVIII, 2013.
- Heidegger, M., *Zur Seinsfrage*, Wegmarken (1919–1961), GA 9, ed. F.-W. von Herrmann, 1976
- Heidegger, *Zusatz, Holzwege (1935–1946)*, GA 5, ed. F.-W. von Herrmann, 1977.
- Herrmann, F., *Wege ins Ereignis*, Frankfurt, Vittorio Klostermann, 1994.
- Hoy, D., *History, Historicity and Historiography in Being and Time*, in *Heidegger and Modern Philosophy*, ed. M. Murray, Yale University Press, 1978.
- Hoyningen-Huene, P., *Kuhn's conception of incommensurability*, in *Studies In History and Philosophy of Science Part A*. 21., 1990.
- Hoyningen-Huene, P., *On Incommensurability*, in *Studies in History and Philosophy of Science*, vol. 27, 1996.
- Hughes, J., *Buddhism and Our Posthuman Future*, *SOPHIA*, 2018, <https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11841-018-0669-2>
- Husserl, E., *Logische Untersuchungen*, Meiner Verlag, Hamburg, 2009.

- Husserl, E., *Zur Phänomenologie des inneren Zeitbewusstseins*, ed. R. Boehm, Husserliana X, The Hague: M. Nijhoff, 1966.
- Iggers, G., *The German Conception of History: The National Tradition of Historical Thought from Herder to the Present*, Middletown, Conn.: Wesleyan University Press, 1968.
- Ihde, D., *Heidegger's Technologies: Postphenomenological Perspectives*, New York, Fordham University Press, 2010.
- Kanev, A., Introduction, in *New Realism. Problems and Perspectives*, ed. A. Kanev, St. Kliment Ohridski University Press, 2019.
- Kanev, A., New Realism, Pluralism and Science, in *New Perspectives on Realism*, L. Taddio, K. W. Molin (eds.), Mimesis International, 2016.
- Kanev, A., The Realist Turn and the Nature of Philosophical Development, in *Method: Analytic Perspectives*, <http://www.methode.unito.it/methOJS/index.php/meth/article/view/110/118>
- Kisiel, T., *The Genesis of Heidegger's Being and Time*, Berkeley: University of California Press, 1993.
- Kostova, A., Truth and Representation: The Realist Turn and the Project for a New Ontology, in <https://philosophia-bg.com/archive/philosophia-15-2017/truth-and-representation-the-realist-turn-and-the-project-for-a-new-ontology/>, *Philosophia*, 2017, 15.
- Kuhn, T., *The Structure of Scientific Revolutions*, University of Chicago Press, Chicago, 1970.
- Lafont, C., *Heidegger, Language and World-Disclosure*, Cambridge University Press, 2000.
- Latour, B., *Pandora's Hope: Essays on the Reality of Science Studies*, Cambridge, Harvard University Press, 1999.
- Livingston, P., Realism and the Infinite, *Speculations: A Journal of Speculative Realism* IV, 2013.
- Löwith, K., *Mein Leben in Deutschland vor und nach 1933*, Stuttgart: Metzler, 1986.
- Ma, L., Deciphering Heidegger's Connection with the Daodejing, *Asian Philosophy*, Vol. 16, No. 3, November 2006.

- Ma, L., *Heidegger on East-West Dialogue: Anticipating the Event*, Routledge, 2007.
- Malpas, J., *Heidegger's Topology: Being, Place, World*, A Bradford Book, 2008.
- Malpas, J., Uncovering the Space of Disclosedness: Heidegger, Technology, and the Problem of Spatiality in ‚Being and Time‘, in *Heidegger, Authenticity, and Modernity. Essays in Honor of Hubert L. Dreyfus*, Vol. 1, ed. by M. Wrathall, J. Malpas, The MIT Press, 2000.
- Marion, J. L., *Réduction et donation. Recherches sur Husserl, Heidegger et la phénoménologie*, P.U.F., 1989.
- Massey, H., *The origin of time: Heidegger and Bergson*, SUNY series in contemporary continental philosophy, 2015.
- Matilal, B. K., Philosophical Questions and Pramanas, in *Perception. An Essay on Classical Indian Theories of Knowledge*, Clarendon Press, Oxford, 1986.
- Matilal, B. K., *The Character of Logic in India*, State University of New York Press, 1998, pp. 127-139.
- McDaniel, K., Heidegger and the “There Is” of Being, in *Philosophy and Phenomenological Research*, 93.2, 2016.
- McDaniel, K., *The Fragmentation of Being*, Oxford University Press, 2017.
- McManus, D., Ontological Pluralism and the Being and Time Project, *Journal of the History of Philosophy*, 2013.
- Meillassoux, Q., *Après la finitude. Essai sur la nécessité de la contingence*, Seuil, 2012.
- Merwin, C., Wendland, A., Hadjioannou, C., Introduction: Heidegger’s Thinking Through Technology, in A. Wendland, C. Merwin, C. Hadjioannou (Eds.), *Heidegger on Technology*, Routledge, 2018.
- Mizoguchi, K., An interpretation of Heidegger's Bremen lectures: towards a dialogue with his later thought, in C. Macann (ed.), *Martin Heidegger. Critical Assessments, vol. 1: Philosophy*, Routledge, 1992, pp. 370-382.
- Moore, I., Eckhart, *Heidegger, and the Imperative of Releasement*, SUNY series in Contemporary Continental Philosophy, 2019.
- Moran, D., *Introduction to Phenomenology*, Routledge, London and New York, 2000.
- Morton, T., *Hyperobjects: Philosophy and Ecology after the End of the World*, University of Minnesota Press, 2013.

- Mullarkey, J., *Post-Continental Philosophy. An Outline*, Continuum, London, New York, 2006.
- Nagel, T., *Mind & Cosmos: Why the Materialist Neo-Darwinian Conception of Nature is Almost Certainly False*, Oxford University Press, 2012.
- Nancy, J.-L., *L'expérience de la pensée*, Galilée, Paris, 1988.
- Nancy, J.-L., *Le partage des voix*, Editions Galilée, 1982.
- Okrent, M., *Heidegger's Pragmatism: Understanding, Being, and the Critique of Metaphysics*, NCROL, 1988.
- Okrent, M., Heidegger's Pragmatism Redux, in *The Cambridge Companion to Pragmatism*, ed. Alan R. Malachowski, Cambridge University Press, 2012.
- Parkes, G., (ed.), *Heidegger and Asian Thought*, Honolulu, University of Hawaii Press, 1987.
- Philipse, H., *Heidegger's Philosophy of Being. A Critical Interpretation*, Princeton University Press, 1998.
- Pollock, S., *The alternative classicism of classical India*, http://www.india-seminar.com/2015/671/671_sheldon_pollock.htm
- Polt, R., Ereignis, in *A Companion to Heidegger*, ed. H. Dreyfus and M. Wrathall, Blackwell, Oxford, 2005.
- Polt, R., *The Emergency of Being: On Heidegger's Contributions to Philosophy*, Cornell University Press, 2006.
- Popkin, R. H., *The History of Scepticism. From Savonarole to Bayle*, Oxford University Press, 2003.
- Priest, G., *The Fifth Corner of Four*, Oxford University Press, 2018.
- Priest, G., The Logic of the Catuskoti, *Comparative Philosophy*, Volume 1, No. 2, 2010.
- R. Winkler (ed.), *Phenomenology and Naturalism*, Routledge, 2017.
- Rajchman, J., West, C. (eds.), *Post-Analytic Philosophy*, Columbia University Press, 1985.
- Richardson, W., *Heidegger: Through Phenomenology to Thought*, Fordham University Press, 1993.
- Rickey, C., *Revolutionary Saints: Heidegger, National Socialism, and Antinomian Politics*, Penn State University Press, 2004.

- Rockmore, T., *Heidegger and French Philosophy: Humanism, Antihumanism and Being*, Routledge, 1995.
- Romano, C., *L'Aventure temporelle: trois essais pour introduire à l'herméneutique événementiale*, PUF, Paris, 2010
- Rorty, R., *Essays on Heidegger and Others: Philosophical Papers II*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Rorty, R., Wittgenstein, Heidegger, and the reification of language, in *The Cambridge companion to Heidegger*, ed. by C. Guignon, 1993.
- Rothacker, E., *Logik und Systematik der Geisteswissenschaften*, Darmstadt, 1970.
- Rouse, J., Kuhn, Heidegger, and scientific realism, *Man and World*, 14, 1981.
- Rovelli, C., *L'ordine del tempo*, Adelphi, 2017.
- Ruin, H., *Enigmatic Origins: Tracing the Theme of Historicity through Heidegger's Works*, Almqvist & Wiksell, 1994.
- S. Luft, S. Overgaard (eds.), *The Routledge Companion to Phenomenology*, Routledge, London and New York, 2012.
- Sallis, J., *Double Truth*, Albany, New York, SUNY Press, 1995.
- Sankey, H., Hoyningen-Huene, P., Introduction, in *Incommensurability and Related Matters*, ed. by P. Hoyningen-Huene, H. Sankey. Dordrecht: Kluwer, 2001.
- Schürman, R., *Le Principe d'anarchie, Heidegger et la question de l'agir*, Seuil, 1982.
- Shah, N., *Akalaṅka's criticism of Dharmakārti's philosophy: a study*, Laibhai Dalpatbhai Series, Ahmedabad: L.D. institute of Indolgy, 1967.
- Sheehan, T., A Paradigm Shift in Heidegger Research, *Continental Philosophy Review* 34, 2001.
- Sheehan, T., Facticity and Ereignis, *Interpreting Heidegger: New Essays*, ed. D. Dahlstrom, Cambridge University Press, 2011.
- Sheehan, T., Geschichtlichkeit/ Ereignis/ Kehre, *Existentialia: Meletai Sophias*, Budapest, XI, 3-4, 2001, pp. 241-251.
- Sheehan, T., *How not to translate Heidegger – 2. "Dasein"*, https://www.academia.edu/43179070/HOW_NOT_TO_TRANSLATE_HEIDEGGER_2_DASEIN_, (посетен на 20.07.2020).

- Sheehan, T., Kehre and Ereignis: A Prolegomenon to Introduction to Metaphysics, in ed. G. Fried, R. Polt, *A Companion to Martin Heidegger's Introduction to Metaphysics*, New Haven: Yale University Press, 2000.
- Sheehan, T., *Making sense of Heidegger. A Paradigm Shift*, Rowman & Littlefield International, 2015, p. 138.
- Sheehan, T., Time and being, 1925-7, in *Martin Heidegger. Critical Assessments*, ed. by C. Macann, Vol. I, Routledge, 1992.
- Sparrow, T., *The End of Phenomenology: Metaphysics and the New Realism*, Edinburgh University Press, 2014.
- Staal, F., Correlations between Language and Logic in Indian Thought, in *Universals. Studies in Indian Logic and Linguistics*, The University of Chicago Press, 1988.
- Stiegler, B., *Technics and Time. The Fault of Epimetheus*, vol. 1, transl. R. Beardsworth, G. Collins, Stanford University Press, 1998.
- Tanaka, K., Ways of doing Cross-Cultural Philosophy, in J. Makeham (ed.), *Learning from the Other - Australian and Chinese Perspectives on Philosophy*, Australian Academy of the Humanities, 2016.
- Taylor, C., Heidegger, Language and Ecology, in *Philosophical Arguments*, Harvard University Press, Cambridge, London, 1995.
- Thapar, R., Imagined Religious Communities? Ancient History and the Modern Search for a Hindu Identity, *Modern Asian Studies*, Vol. 23, No. 2, Cambridge University Press, 1989.
- Thomson, I., Ontotheology? Understanding Heidegger's Destruktion of Metaphysics, *International Journal of Philosophical Studies*, Vol.8 (3).
- Thomson, I., Understanding Technology Ontotheologically, or: The Danger and the Promise of Heidegger, an American Perspective, in Olsen, J.K.B., Selinger, E., Riis S. (eds.), *New Waves in Philosophy of Technology. New Waves in Philosophy*, Palgrave Macmillan, London, 2009.
- Trawny, P., *Heidegger and the Myth of a Jewish World Conspiracy*, trans. by A. Mitchell, The University of Chicago Press, 2015.
- Tugendhat, E., Heideggers Idee von der Wahrheit, in *Heidegger: Perspektiven zur Deutung seines Werkes*, ed. O. Poggeler, Cologne: Kiepenheuer & Witsch, 1970.

- Tugendhat, E., *Selbstbewußtsein und Selbstbestimmung*, Suhrkamp, Frankfurt, 1979.
- Vallega, A., Beyng-Historical Thinking, in Heidegger's 'Contributions to Philosophy', in *Companion to Heidegger's "Contributions to Philosophy"*, Indiana University Press, 2001.
- Vallega-Neu, D., *Heidegger's Contributions to Philosophy: An Introduction*, Indiana University Press, 2003.
- Van Buren, J., *The Young Heidegger: Rumor of the Hidden King*, Indiana University Press, 1994.
- Vattimo, G., *Le avventure della differenza. Che cosa significa pensare dopo Nietzsche e Heidegger*, Garzanti, 1980.
- Weatherston, M., *Heidegger's Interpretation of Kant. Categories, Imagination and Temporality*, Palgrave Macmillan, 2002.
- Whitehead, A. N., *Process and Reality*, Free Press, 1979.
- Wrathall, M., Heidegger and Truth as Correspondence, *International Journal of Philosophical Studies*, 7, 1999.
- Wrathall, M., *Heidegger and Unconcealment: Truth, Language, and History*, Cambridge University Press, 2010.
- Young, J., The Fourfold, in *The Cambridge Companion to Heidegger*, Cambridge University Press, 2006.
- Zahavi, D., The end of what? Phenomenology vs. speculative realism, *International Journal of Philosophical Studies*, 2016.
- Zhang, W., *Heidegger, Rorty, and the Eastern Thinkers: A Hermeneutics of Cross-Cultural Understanding*, SUNY series in Chinese Philosophy and Culture, 2012.
- Zimmerman, M., *Heidegger's Confrontation with Modernity: Technology, Politics, Art*, Indiana University Press, 1990.
- Дамянова, Д., А-каузалното мислене на Джуандзъ (в контекста на бележки върху творчеството на Късния Хайдегер), *Бездната Хайдегер*, УИ "Н. Рилски", 2011.
- Денков, Д., *Онтология на трагичното*, УИ Св. Климент Охридски, 1992.
- Камбуров, И., *Класическата будистка философия. Пътят (част първа)*, Авангард Прима, София, 2011.

- Камбуров, И., Към диалога Изток-Запад: Мартин Хайдегер (1889-1976) и будизмът, в сб. *50 години специалност Индология в СУ, Св.Кл.Охридски*, 2005 г.
- Камбуров, И., Мартин Хайдегер (1889-1976) и източната философия, Сп. *Философия*, 2004 г. No 6.
- Камбуров, И., Философски измерения на реформаторския дух на Мохандас Карамчанд Ганди (1869-1948) в контекста на Бхагавадгита, в *Светилник*, бр. 21, 2019.
- Канавров, В., *Пътища на метафизиката: Кант и Хайдегер*, изд. Изток-Запад, 2011.
- Кънев, А., *Западната философия: парадигми, революции, перспективи*, в 2 тома, Стара Загора: Идея, 2005.
- Кънев, А., *Смисъл и реалност. Късният Витгенщайн и традиционната философия*, УИ „Св. Климент Охридски“, 2013.
- Кънев, А., *Теория на философското развитие*, УИ Св. Климент Охридски, София, 2010.
- Кънев, А., *Типология на философските учения*, лекционен курс, летен семестър 2014-2015 г.
- Кънев, А., *Хайдегер и философската традиция*, изд. Изток-Запад, 2011.
- Моллов, Б., *Лекции по философия на езика*, Projectoria, 2014.
- Ницше, Ф., *Тъй рече Заратустра*, изд. Захарий Стоянов, 2015.
- Стоев, Х., *Понятията в „Критика на чистия разум“*, изд. Изток-Запад, София, 2010.
- Хайдегер, М., *Същности*, прев. Д. Денков, Х. Тодоров, изд. Гал-Ико, 1999.
- Хайдегер, М., *Битие и време*, прев. Д. Зашев, БАН Марин Дринов, 2005.
- Хайдегер, М., *Битие и време*, прев. Ц. Бояджиев, изд. Изток-Запад, 2020.
- Хайдегер, М., *Кант и проблемът за метафизиката*, прев. Л. Милчев, изд. Анубис, 1997.

Приноси в дисертационния труд:

1. Формулиран е общ модел, разкриващ конститутивните аспекти на тенденцията на критика на метафизиката в критическата и посткритическата традиция, който позволява установяването на (дис)континуитет между философиите в нейните рамки.

2. Представена е реконструкция на това как основните теоретични ядра на късната концепция на Хайдегер са обединявани от неговата критика на метафизиката, като представляват различни, но взаимосвързани аспекти на тази критика.

3. В тази перспектива са открити релевантните аспекти на Хайдегеровата философия за реабилитацията на метафизиката днес, както и нейните проблематични тенденции.

4. Принос към прецизирането или очертаването на решения на някои проблеми в късната концепция на Хайдегер, като този за изначалната разлика или за различните модуси на частична разкритост.

5. Принос към интерпретацията на философията на Хайдегер в светлината на новия реализъм, като се очертава релевантността на концепцията за частичното разкриване за възможното развитие на плуралистките тенденции във философията на Габриел.

6. Принос към интерпретацията на Хайдегер в светлината на източните традиции в рамките на посткомпаративните форми на философстване, като се разкрива нов ъгъл, от който да се погледне на отношението между тях, а именно този на частичното разкриване.

Статии:

1. Хайдегер и перспективите пред новия реализъм, сп. *Philosophia*, <https://philosophia-bg.com>, (приета за публикация)
2. Хайдегер и убогото време, сп. *Philosophia*, 2017, 16, <https://philosophia-bg.com/archive/philosophia-16-2017/heidegger-and-the-destitute-time/>
3. Късният Хайдегер и новото начало на философията: феноменологичният път (Цееринген, 1973 г.), сп. *Philosophia*, 2016, 13, <http://philosophia.bg/philosophia-132016/>